

ЛІНГВОАКСІОЛОГІЯ. ЛІНГВОКОГНІТОЛОГІЯ. КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 821.161.2

О. О. Гнатишева

РОСЛИННІ СИМВОЛЕМИ ЯК ВЕРБАЛІЗАТОРИ ОЦІНКИ В СУЧАСНІЙ АМАТОРСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ВОЄННОГО ЧАСУ

У статті здійснено лінгвоаксіологічний аналіз використання типових для української лінгвокультури фольклорних символем-рослин у віршах на воєнну тематику українських поетів-аматорів. Розглянуто традиційні значення фольклорних квіткових символів, порівняно їх із тими, які використовуються у поезії воєнної доби. Проаналізовано позитивні та негативні конотації, що виражені за допомогою певних рослинних символем, продемонстровано їх роль для вербалізації оцінки. Приділено увагу інтертекстуальності в сучасних віршах, відсилкам до відомих літературних творів, що також містять у собі рослинні символи.

Ключові слова: лінгвоаксіологічний аналіз, символием-рослини, квіткові символи, поети-аматори, поезія воєнної доби, конотація, оцінка.

Hnatysheva O. Plant symbols as verbalizers of evaluation in modern amateur wartime poetry. *The relevance of this article lies in the study of the current turning point for Ukrainian mentality in the aspect of the linguistic axiological approach to text analysis. Folk symbols and their evaluative meanings not only demonstrate the connection of the author - the bearer of culture - with his heritage, but also personify and emphasize the ideals of past generations of the Ukrainian people, which are again under threat of extinction.*

The aim of this research is to carry out a linguistic axiological analysis of the use of folklore symbols typical for Ukrainian linguistic poetic culture which could be observed in modern wartime poems by Ukrainian amateur poets.

The main tasks are to analyze the usage of such floral symbols as viburnum, marigold, mallow, cherry and aspen in modern poetry as the ways to express evaluation and to compare their meanings with the traditional folk ones. The main methods of this research are axiological and contextual-interpretive methods, as well as the method of cultural-historical analysis.

The results show that in modern poetry by amateur authors we come across a great variety of symbols related to plants, which are the components of both negative and positive evaluation expressions. Most of them have not changed their traditional

meanings (mallow as a symbol of blood and death, viburnum as hope for a bright future), but there are also certain author's interpretations. It is also possible to change the meaning according to the context for some of the symbols (e. g. marigold as a symbol of home or the victims of war). There are also intertextual connections with folk songs and some other famous poems by Ukrainian writers.

In conclusion, we can say that it is planned to continue the analysis of evaluative language units in the poetic works of the modern wartime; in particular, to deal with the other symbols that are typical for the Ukrainian folklore tradition.

Keywords: linguistic axiological analysis, plant symbols, flower symbols, amateur poets, wartime poetry

Вступ

Сучасні політичні події змусили багатьох українців, які раніше не замислювалися над своєю національною ідентичністю, заглибитись у її вивчення, щоб знайти зв'язок із минулим та відповісти на нагальні проблеми сьогодення. Відбувається це, зокрема, завдяки пошуку натхнення в традиційній народній культурі, шляхом осмислення та використання типових для неї символів у різного роду творчості: від створення одягу та предметів побуту до музики та літератури.

Народні символи не тільки демонструють зв'язок автора – носія культури – зі своєю спадщиною, але й уособлюють та відроджують ідеали українського народу, які знову перебувають під загрозою винищення. Звісно, поетам-аматорам не завжди вдається донести їх глибину через недосконалість обраної форми. Однак ми можемо розглядати такі твори як своєрідну спробу зберегти й глибше осмислити ці ідеали для передачі наступним поколінням як моральний компас – і саме тому вони варті уваги.

Рослинні символи є невід'ємною та дуже важливою частиною української фольклорної традиції. Вони тісно пов'язані з народними звичаями та обрядами, що супроводжують людину все її життя. Дослідження та систематизацію рослинної символіки в поезії здійснювали ще О. Потебня та М. Костомаров. Серед сучасних фундаментальних праць, мета яких – з'ясувати походження та значення основних фольклорних символів, – монографія М. Дмитренка «Символи українського фольклору» (Дмитренко, 2011), а також спеціалізовані тлумачні словники: «Енциклопедичний словник символів культури України» (ЕСС, 2015) та «Знаки української етнокультури» В. Жайворонка (Жайворонек, 2006).

Різні аспекти мови творів сучасної воєнної доби перебувають у фокусі наукової уваги такі дослідники, як В. Калініченко, О. Колосова, Є. Пересада, Н. Піддубна, М. Стецик, Г. Сюта, С. Фіялка та інші. Поняття *символ* та *фольклорний символ* розглядаються в працях М. Дмитренка, Г. Кузенко, О. Маленко та ін., а проблемам категорії оцінки присвячені роботи таких науковців, як С. Бузько, Т. Космеда, Н. Карпенко, Л. Лисиченко, О. Халіман, Т. Яковлева та ін.

Утім, досі ніхто з дослідників детального не проаналізував народні, зокрема фольклорні, символи у воєнній поезії сучасності, що виступають як маркери оцінності, а тому ця тема потребує подальшого опрацювання, що й зумовлює актуальність дослідження.

Мета цієї статті – здійснити лінгвоаксіологійний аналіз використання типових для української лінгвокультури фольклорних символів у віршах на воєнну тематику українських поетів-аматорів. Для реалізації окресленої мети треба вирішити такі завдання: 1) виявити типи рослинних символів, які найчастіше трапляються в цій поезії; 2) проаналізувати їхнє семантичне наповнення в поетичних текстах; 3) з'ясувати, як саме реалізується їх оцінний потенціал у поезії.

Фактичним матеріалом дослідження стала поезія авторів-аматорів, що викладена у вільному доступі в мережі Інтернет, зокрема на сайті «Поезія Вільних», створеного Міністерством культури України.

Методи дослідження

Основними методами цього дослідження є аксіологічний та контекстуально-інтерпретаційний, а також метод культурно-історичного аналізу.

Виклад основного матеріалу

У цій статті здійснюємо спробу розглянути сучасну поезію авторів-аматорів, зокрема вербалізацію світосприйняття українців, які переживають сучасні бойові дії, крізь призму лінгвоаксіології – сфери лінгвістичних досліджень, скерованої на вивчення оцінки й оцінних категорій, вербалізованих чи граматикалізованих у мові (Ковтун, 2021: 274). Головна мета лінгвоаксіології – показати, як аксіологічна картина світу формується за допомогою лінгвальних засобів (Єдер: 35).

Символ, який є універсальним, тобто загальнолюдським феноменом культури, нерідко виражається саме на рівні національної свідомості (ЕСС, 2015: 739). У філософії символ розглядається як знак,

необхідний для надання ідеям тієї форми, яку можна досягнути за допомогою людських органів чуття (зорових або, що рідше, звукових) (Куліш, 2015: 106). Згідно зі С. Єрмоленко, символ є «словом, що має усталені асоціативні зв'язки з відповідним поняттям» (Єрмоленко, 2001: 153). Символи використовуються, щоб стати тригером для різних соціальних реакцій серед спільноти носіїв певної культури, адже символ набуває значення винятково в контексті культури й може динамічно змінюватись у певних проміжках часу (Пашкова, 2020: 36). Залежно від значення символу поділяють на універсальні, специфічні, випадкові, первісні, архетипні, міфологічні, колективні, індивідуальні, релігійні, національні тощо (Дмитренко, 2015: 22). Один символ може належати одночасно до декількох із наведених груп. У процесі мовлення символи можна використовувати як спеціально, так і несвідомо.

Рядки поезій, представлених у дослідженні, вивчаємо з погляду їхнього аксіологічного потенціалу, ґрунтованого на конотації – додатковому, супутньому емоційно-експресивному значенні мовної одиниці, що має зв'язок з описовим значенням, доповнюючи його (Зайченко, 2019: 84). Наявні в тексті конотації можуть бути наділені позитивною або негативною оцінністю залежно від того, що вкладає в них автор і як це впливає на формування контексту.

Рослинний та квітковий символізм, який є типовим для українського фольклору, часто використовують і сучасні поети-аматори. Ці символи, як правило, пов'язані з назвами квітів або рослин, що ростуть на українській землі, а саме: *калина, чорнобривець, мальва, вишня, осика* та ін.

Калина – традиційний у фольклорі символ сонця, неперервності роду, чистоти, козацтва та української нації (ЕСС, 2015: 326). Як і верба, калина є одним із центральних рослинних символів, пов'язаних з Україною: паралелізм *Україна – калина* з давніх часів відображений у піснях та прислів'ях. Яскравий приклад цього – стрілецька пісня «Ой у лузі червона калина», яка набула нової хвилі популярності після виконання її Андрієм Хливиюком у лютому 2022 року, а також прислів'я «*Без верби та калини нема України*». В аматорській поезії, як правило, калина має два основних значення, що пов'язані із позитивною оцінністю цього символу. Вона може бути пов'язана із героїзацією воїнів ЗСУ та демонструє їх відвагу й жагу до перемоги, порівн.: *Що незламна калина – червоніє, не гнеться, / Героями українськими рашист*

поперхнеться (М. Лебідь); Там, де **калина** червоніє / ... Де ворогу шепочуть ниви: «Межу заступиш і ти – мрець!» (А. Куницька). Крім того, калина демонструє віру українського народу в краще майбутнє, що буде сповнене процвітанням так само, як і кущі калини навесні вкриваються рясним цвітом, порівн.: *І відійде війна у небуття. / І знову розцвіте **калина** в лузі, / Верба спіймає сонце у воді* (Н. Бровченко). Прикметник *калиновий*, що має позитивну конотацію, асоціюється із милозвучністю та красою української мови, порівн.: *Вони випалювали мову / Вогнем репресій і мечем. / Та проростала **калинова** / І була сонячним ключем* (Л. Міщенко).

Символема *чорнобривці* в лінгвокультурі означає сонячне сяйво та перемогу життя над смертю; саме чорнобривці у фольклорі засівають матер'ю-берегинєю (ЕСС, 2015: 876). У сучасній військовій поезії чорнобривці мають як негативні, так і позитивні конотації. Наприклад, вони символізують нескореність українського народу перед ворогом, його прагнення до кращого майбутнього, порівн.: *Мама сіяла квіти... / Старий вузлик. А в ньому – **чорнобривці** і мак. / Край свого попелища, у селі вицент розбитім* (Л. Міщенко), витривалість воїнів ЗСУ, порівн.: *І **чорнобривці** – сонця квіти, / Стоятимуть, як моноліт...* (В. Павленко), або можуть символізувати рідній дім та його затишок, порівн.: *А **чорнобривці**, мов птахи строкати, / І мальви, намальовані немов... / Сакральні обереги біля хати* (О. Гальченко). Негативне значення цього символу пов'язане із тугою за тими, хто загинув на полі бою, порівн.: ***Чорнобривці** цвітуть біля хати, / А того, хто посіяв, нема...; Лечу до Бога, але дім наш бачу, / Тебе і **чорнобривці** в квітнику* (М. Савка).

Для українців мальва – це символ любові до Батьківщини та крові, що була пролита за її незалежність (ЕСС, 2015: 476). Переважно ця символема є негативно конотованою, бо вона демонструє жертви та людські страждання, порівн.: *Ось край дороги **мальва** проросла / Із сліз і крові, вся покрита горем. / Пропахла димом **мальва** розцвіла, / Тремтить слізьми, несамовитим болем* (Н. Шевель). Однак «кривавий» символізм цієї квітки може нести позитивну оцінність, якщо вона є символом палких сердець воїнів, що захищають рідну землю, порівн.: *За обрій кличе в бій сурмач... / Багряна **мальва** жарко в'ється...* (Ю. Папуша).

Традиційним для українців символом рідної землі є також вишня (ЕСС, 2015: 117). У народнопісенній творчості вишневий сад

використовується як поетичне тло для опису краси природи рідного краю (одна з найпопулярніших таких пісень «Ой у вишневому саду там соловейко щебетав»). У вживанні цього символу є й певна інтертекстуальність, перегукування з поезією Тараса Шевченка «Садок вишневий коло хати», яка описує тихий вечір у сільській місцевості. Основна функція цього символу в аматорській поезії – викликати асоціації з домашнім затишком, а отже, нести позитивну конотацію. Ті ж самі конотації демонструє й прикметник *вишневий*, порівн.: *Чорні плями з'явилися на мапі / Там, де квітли вишневі сади* (В. Павленко); *Не для війни сади цвітуть вишневі* (О. Васковська). У поетичних творах також представлена пряма аналогія *вишневий сад* – рідний дім, порівн.: *Додому вЕрнеться синочок, / знов у вишневий наш садочок – / зустрічай, мамо рідна – живий* (С. Пузіна); *Як скитальці вже третю весну... / Часто сниться білесенька хата. / Рій бджілок у вишневім саду* (Н. Башинська).

Негативно конотовані символами-флороніми вживають для експлікації емоції страху, порівнюючи людину, що тремтить, із тріпотінням листя, порівн.: *Тремтить, немов листок осики, / Серденько в грудях. І пече...* (Софія); *Перемога вже йде, перемога – за нами. / Вона десь уже близько, з журавлями летить. / Це знає вже й ворог, як осика тремтить* (В. Чуркіна). Осика є апокрифічним біблійним символом зради: за легендою, вона була деревом, на якому повісився Іуда – саме із цим і пов'язане її тремтіння (Жайворонок, 2006: 422), тому негативні конотації цієї символами закладені у свідомість українців.

У поезії воєнного часу негативною конотацією позначена й лексема-гіперонім *квітка*, що, з одного боку, імовірно, пов'язана з назвами військового озброєння на кшталт «Пион», «Гвоздика», що несуть смерть українцям, з другого боку, зумовлене зовнішнім виглядом розірваних снарядів, тобто лексема *квітка* набуває метафоричного значення “снаряд”, порівн.: *З неба летіли квіти – / Сірі, сталеві квіти. / Гострими пелюстками / Рвали густе повітря* (М. Бекузаров).

Лексеми *заквітчаний, вквітчаний, квітучий*, що входять до лексико-семантичного поля «Квіти», формують позитивну оцінку концепту «Батьківщина», показуючи її як квітуче місце, порівн.: *Який же ти красивий, мій солдате, / Як українська вквітчана земля!* (Мальва). Автори часто персоніфікують Україну, зображаючи її в образі дівчини чи жінки, яка вбрана у квітковий вінок, порівн.: *Стояла Діва*

ясночола / ... В стрічках, в **заквітчанім** вінку (М. Стасюк); Йде волошковим полем / нескорена Жінка, / хоч і бита недолею, / вся у мальвах й барвінку... / Україно рідненька, / берегине **заквітчана** (В. Пошкурлат).

Висновки

Сучасні твори авторів-аматорів воєнної доби містять різноманітні рослинні символи з позитивною або негативною оцінністю. Більшість із них уживається в традиційних значеннях, типових для фольклору, проте трапляються й певні авторські інтерпретації. Проаналізовані символи-флороніми найчастіше входять до складу порівняльних комплексів, а похідні від них прикметники стають яскравими епітетами. Деякі із символами можуть виявляти амбівалентність у формуванні оцінного значення.

Перспективу дослідження становить подальший аналіз типових для української фольклорної традиції символів у поетичних творах сучасної воєнної доби, що сприятиме виявленню нових особливостей їхнього оцінного потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Дмитренко, М.** (2015). Символ. Символіка. Фольклор. *Україна в етнокультурному вимірі століть*, 5, 21–33.
2. **Дмитренко, М.** (2011). *Символи українського фольклору*. Київ: УЦКД.
3. **Енциклопедичний словник символів культури України** (2015). (Коцур, В. П., & Потапенко, О. І., Куйбіда, В. В., Ред.). 5-е вид. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гавришенко В. М. 4.
4. **Єдер, О.** *Лінгвоаксіологічні особливості сучасного українського телефіру: аналіз контенту телепрограм*. Узято з <http://liber.opu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/13763/1/34-40.pdf>.
5. **Єрмоленко, С. Я.** (2001). *Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів*. Київ: Либідь.
6. **Жайворонок, В. В.** (2006). *Знаки української етнокультури*. Київ: Довіра.
7. **Зайченко, Ю. О.** (2019). Конотація як лінгвістичне явище: дефініція, типологія, властивості та структура. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 210, 81–85.
8. **Ковтун, О. В.** (2020). *Проблематика лінгвоаксіології в західній дослідницькій традиції. Challenges and achievements of European countries in the area of philological researches*. Riga, Latvia: "Baltija Publishing".
9. **Куліш, Ю. О.** (2015). Поняття символу: символи в українській культурі. *Науковий вісник*, 45(II), 106–110.
10. **Пашкова, Н. І.** (2020). Еволюція співвідношення термінів знак і символ у загальній семіотиці, лінгвістиці та культурології. *Культура і сучасність*, 1, 32–38.
11. *Поезія Вільних*. Узято з <https://war-poetry.mkp.gov.ua>.
12. *Словотвір*. Узято з <https://slovotvir.org.ua/words>.

REFERENCES

1. **Dmytrenko, M.** (2015). *Symvol. Symvolika. Folklor [Symbols. Symbolics. Folklore]. Ukraina v etnokulturnomu vymiri stolit – Ukraine in the ethno-cultural dimension of the centuries*, 5, 21–33 [in Ukrainian].
2. **Dmytrenko, M.** (2011). *Symvolvy ukrainskoho*

- folkloru* [Symbols of Ukrainian folklore]. Kyiv: UTsKD. [in Ukrainian]. 3. **Entsyklopedychnyi slovnyk symboliv kultury Ukrainy** [Encyclopedic dictionary of Ukrainian cultural symbols] (2015). (Kotsur, V. P., & Potapenko, O. I., Kuibida, V. V., Red.) Korsun-Shevchenkovskyy: FOP Havryshenko V. M. [in Ukrainian]. 4. **Yeder**, O. *Linhvoaksiolohichni osoblyvosti suchasnoho ukrainskoho telefiru: analiz kontentu teleprohram* [Linguistic features of modern Ukrainian television: analysis of the television programs content]. Retrieved from <http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/13763/1/34-40.pdf> [in Ukrainian]. 5. **Yermolenko**, S. Ya. (2001). *Ukrainska mova. Korotkyi tлумachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv* [Ukrainian language. A brief explanatory dictionary of linguistic terms]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian]. 6. **Zhavoronok**, V. V. (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury* [Signs of Ukrainian ethnoculture]. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian]. 7. **Zaychenko**, Yu. O. (2019) Konotatsiia yak linhvistyчне yavyshe: defynitsiia, typolohiia, vlastyvoli ta struktura [Connotation as a linguistic phenomenon: definition, typology, properties and structure]. *Science and Education a New Dimension. Philology – Science and Education a New Dimension. Philology*, 210, 81-85. [in Ukrainian]. 8. **Kovtun**, O. V. *Problematyka linhvoaksiolohii v zakhidnii doslidnytskii tradytsii* [Problems of linguoaxiology in the Western research tradition]. Retrieved from <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/96/2408/5184-1> [in Ukrainian]. 9. **Kulish**, Yu. O. (2015). Poniattia symbolu: symboly v ukrainskii kulturi [The concept of a symbol: symbols in Ukrainian culture]. *Naukovyi visnyk – Scientific Bulletin*, 45(II), 106–110 [in Ukrainian]. 10. **Pashkova**, N. I. (2020). Evoliutsiia spivvidnoshennia terminiv znak i symbol u zahalnyi semiotytsi, linhvistytsi ta kulturolohii [The evolution of the relationship between the terms sign and symbol in general semiotics, linguistics and cultural studies]. *Kultura i suchasnist – Culture and Modernity*, 1, 32–38 [in Ukrainian]. 11. **Poeziia Vilnykh** [Poetry of the Free]. Retrieved from <https://warpoetry.mkp.gov.ua> [in Ukrainian]. 12. **Slovotvir** [Wordbuilding]. Retrieved from <https://slovotvir.org.ua/words> [in Ukrainian].

Гнатишева Ольга Олександрівна – аспірант кафедри української мови імені професора Л. А. Лисиченко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; вул. Валентинівська, 2, м. Харків, 61168, Україна

E-mail: taria.eihani@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-0417-5460>

Olha Hnatysheva – PhD student of the Professor L. Lysychenko Ukrainian Language Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 2 Valentynivska Str., Kharkiv, 61168, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 30 вересня 2024 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Гнатишева О. О. Рослинні символами як вербалізатори оцінки в сучасній аматорській поезії воєнного часу. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2024. Вип. 61. С. 124–131. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2024.61.11>

APA: Гнатишева, О. О. (2024). Рослинні символами як вербалізатори оцінки в сучасній аматорській поезії воєнного часу. *Лінгвістичні дослідження*, 61, 124–131. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2024.61.11>